

Kormos József

Az erkölcsi motiváció megalapozhatóságáról és kérdéseiről Edith Stein filozófiájában

A fenomenológia etikai alkalmazásának lehetősége már Edmund Husserl gondolkodásában is felmerül. A filozófus mint azt emberiség funkcionáriusa felelősséget érez az emberiség igazi létéért is. „Mi tehát – hogyan tudnánk ettől eltekinteni – filozofálásunkban az *emberiség funkcionáriusai* vagyunk. A mi teljes személyes felelősségünk a saját, igazi filozófus létünkért, mely a mi belső, személyes elhivatottságunk, egyszerűen magával hordozza a felelősséget az emberiség igazi létéért is, ez csak olyan lét lehet, amely egy *telos* felé irányul, és *ha egyáltalán lehetséges*, a megvalósuláshoz csak a filozófia által juthat el – általunk, amennyiben mi komolyan filozófusok vagyunk.”¹

A fenomenológia etikai irányba történő „kibővítése” gyakran előfordul (Max Scheler, Emanuel Levinas, Maurice Merleau-Ponty stb.). Ez azt is jelzi, hogy a fenomenológiai módszer az etika területén is generálhat megoldási kísérleteket. Az etikai kifejtés irányába tett kísérleteknél megfigyelhető az, hogy vallási mozzanatok is szerepet játszanak. A „kibővítések” sokféleségéből következően feltehető a kérdés: vajon a husserli fenomenológiának milyen etikai elmélet lehet a szerves folytatása? Vagy esetleg a fenomenológia ilyen jellegű kibővítése már magának a fenomenológia módszerének az elhagyása, illetve megváltoztatása?

A követők esetében a fenomenológia egyes lépéseinek, eljárásainak a hangsúlyozása figyelhető meg.

A redukciók sorozatát előtérbe helyező, a fenomenológia gyakorlati alkalmazását jelentő út követője Edith Stein.² Edith Stein Göttingenben tanítványa, Freiburgban pedig asszisztense volt Husserlnek, aki szerint Stein jól képzett filozófus és a fenomenológiának is alapos ismerője – ahogy ezt egy ajánlásában jelzi is:

¹ „Wir sind also – wie könten wir davon absehen – in unserem Philosophieren *Funktionäre der Menschheit*. Die ganz persönliche Verantwortung für unser eigenes wahrhaftes Sein als Philosophen in unserer innerpersönlichen Berufenheit trägt zugleich in sich die Verantwortung für das Wahre sein des Menschheit, das nur als Sein auf ein *Telos* hin ist und, *wenn über haupt*, zur Verwirklichung nur kommen kann durch Philosophie – durch uns, wenn wir im Ernste Philosophen sind.” (HUSSERL 1954, 15.)

² Edith Stein 1891. október 12-én született Breslauban, egy zsidó hagyományokat őrző polgári család lányaként. Breslauban és Göttingenben filozófiát, pszichológiát, történelmet és német nyelvet hallgat. 1915-ben filozófiából, németből és történelemből államvizsgázik. 1916-tól Husserl asszisztense. 1917-ben a filozófia doktorává avatják. 1922. január 1-jén megkeresztelkedik. 1922–1932 közt a speyeri domonkosrendi nővérek liceumában és tanítóképzőjében tanít. 1928–1931 között pedagógiai tanulmányi napokon és kongresszusokon vesz részt előadóként is (Prága, Bécs, Salzburg, Basel, Párizs, Münster). 1932-től a münsteri Német Pedagógiai Intézet docense. 1933-ban ez az állása zsidó származása miatt megszűnik. 1933-ban a kölni karmelita kolostorba vonul. 1934-ben belép a karmelita rendbe, 1938-ban tesz örök fogadalmat. A nemzeti szocializmus üldözései elől a rend hollandiai Echt kolostorába helyezik át. 1942-ben az auschwitzi koncentrációs táborba internálták, itt hunyt el 1942. augusztus 9-én. Művei Lucy Gelber, Romaeus Leuven és Michael Linssen szerkesztésében a Herder Kiadónál jelentek meg. Egy új és teljesebb sorozat kiadása most van folyamatban.

„Dr. phil. Edith Stein kisasszony sok évig tanítványom volt a göttingeni és a freiburgi egyetemen. 1916-ban summa cum laude minősítéssel doktorált filozófiából.

A beleérzéssel foglalkozó tudományos disszertációja már megjelenésekor felkeltette a szakemberek érdeklődését. Utána másfél évig asszisztenseként tevékenykedett, nemcsak kézirataim rendezésével és tudományos publikációként való előkészítésével végzett értékes munkát, hanem akadémiai oktató tevékenységem segítségével is. Rendszeresen tartott szemináriumi gyakorlatokat a magasabb tudományos képzettségre törekvő hallgatóim számára, amelyeken nemcsak kezdők, hanem haladók is részt vettek. Közreműködésének kiemelkedően sikeres voltát bizonyította számomra szemináriumi gyakorlataim fejlődése és a hallgatóimmal való személyes kapcsolata is.

Dr. Stein kisasszony a filozófiában széles körű, alapos képzést nyert és önálló tudományos kutatómunkára alkalmas. Ha az akadémiai pálya nők számára is megnyílna, akkor őt tudnám az első helyen és nyomatékosan ajánlani a habilitációra.”³

Stein Schelerhez hasonlóan a keresztény vallással összefüggő etika irányába bővíti ki a fenomenológiát.

A fenomenológiának – mint lényeglátásnak – egyik fontos mozzanata a redukciók sorozata, a folyamatos zárjelbetevés (Einklammern). Ez a redukciók során végrehajtott elmélyedés, a létezésből, a külvilágtól való eltávolodás módszere jellegében emlékeztet a misztikusok (Plótinosz, Szent Ágoston, Clairvaux-i Szent Bernát, Eckhart mester) tevékenységére. A lényeg feltárása nem a külvilág vizsgálata során, hanem a külvilág hatására a tudatban létrejött intencionális pszichikai aktusok vizsgálata során történik meg.

Stein már a fenomenológiához való kapcsolódásának első időszakában is inkább a pszichológia kérdései felé hajlik. Doktori disszertációjának első címe *Das Einfühlungsproblem in seiner historischen Entwicklung und in phänomenologischer Betrachtung* (A beleérzés problémájának történeti fejlődése és szerepe a fenomenológiai elmélkedésben). Ez végül 1917-ben *Zum Problem der Einfühlung* (Adalékok a beleérzés problémájához) címmel jelent meg (lásd WIMMER 1990, 185).

A *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*ban 1922-ben megjelent első írása is pszichológiai témájú, címe „Beiträge zur philosophischen Begründung der Psychologie und Geisteswissenschaften” (Adalékok a pszichológia és a szelemtudományok filozófiai megalapozásához).

Legtöbb művében a személy pszichológiáját, tevékenységét vizsgálja a fenomenológiai beállítódásban (lásd RATH 1993, 197–225).

³ „Fräulein Dr. phil. Edith Stein, meine langjährige Schülerin an den Universitäten zu Göttingen und Freiburg, hat im Sommersemester d. J. 1916 in Freiburg summa cum laude das Doktorat der Philosophie gemacht, und zwar mit einer ausgezeichneten wissenschaftlichen Abhandlung über 'Einfühlung', die sogleich nach ihrem Erscheinen das Interesse der Fachmänner erweckt hat. Sie wirkte nachher über 1 1/2 Jahr als meine Assistentin und leistete mir nicht nur wertvolle Dienste bei der Ordnung und Verarbeitung meiner Manuskripte für umfassende wissenschaftliche Publikationen, sondern nicht minder bei meiner akademischen Lehrtätigkeit. Sie hielt zu diesem Zweck regelmäßig philosophische Übungen für meine, nach tiefere wissenschaftlicher Ausbildung strebenden Hörer, an welchen nicht nur philosophische Anfänger, sondern auch Fortgeschrittene teilnehmen. Von dem ausgezeichneten Erfolg dieser Mitwirkung konnte ich mich im Fortgange meiner eigenen seminaristischen Übungen und durch persönliche Fühlungnahme mit meinen Hörern überzeugen. Fräulein Dr. Stein hat in der Philosophie eine weite und tiefe Bildung gewonnen, und ihre Fähigkeiten für selbständige wissenschaftliche Forschung und Lehre sind außer Frage. Sollte die akademische Laufbahn für Damen eröffnet werden, so könnte ich sie an allererster Stelle und aufs wärmste für die Zulassung zur Habilitation empfehlen. Geh. Hofrat Prof. Dr. Edmund Husserl an der Universität zu Freiburg i. Br.” (HERBSTRIETH, Waltraud 1993. 82.)

Edith Stein a fenomenológia módszerét követve, a fenomenológiában elmélyedve (azt gyakorolva) jut el a zárójelzés után maradó egóhoz és annak tudati, pszichikai aktusaihoz. „A fenomenológiai módszer az adott anyag mélyére hatoló legpontosabb, szigorú, analizáló eljárás.”⁴

Edith Stein a redukciók mélyén a személy lényegének megtalálásához, és egy antropológia felépítéséhez, vagyis a fenomenológia etikai továbbgondolásához Aquinói Szent Tamástól kapta az indíttatást. Tamás *De veritate* című művét fordítja le, mely elindítja a fenomenológia ilyen jellegű alkalmazása felé. „A *Questiones de veritate* volt számomra az a szükségszerű út, az a közvetítő, amellyel a tamási gondolatvilág hatott rám.”⁵

A fenomenológiai beállítódást egy tamási metafizikai alapállással egészíti ki.

Több művében a személy „felépítését” és az ebből következő tevékenységét vizsgálja a fenomenológia módszerével, s így próbál egy filozófiai antropológiát felépíteni (STEIN 1994a; 1994b). Pedagógiai tárgyú írásaiban is ebből a fenomenológiára épülő antropológiából vonja le következtetéseit az etikára vonatkozóan (STEIN 2001, 186). Többek közt azt vizsgálja, hogy a személy fogalmából milyen normatív elvárások és tartalmi ismérvek következnek az erkölcsi ítéletek létrehozásakor.

Edith Stein a fenomenológia módszerével, a „lényeglátással” és a nem fontos mozzanatok „zárójelzésével” az emberi pszichikum olyan mozzanatait akarja feltárni, amelyek meghatározzák az ember személyiségét, karakterét. A fenomenológia módszerével feltárva, igazolva látja egyrészt azt az ágostoni felfogást, hogy az ember test, lélek és szellem egysége, másrészt azt a Cusanusra is jellemző véleményt, hogy az ember – mivel lényege a világ lényegét is tükrözi – mikrokozmosz (STEIN 1994a, 53).

A redukciók mélyén feltárt szellemi személy lényeges jegyei az értelem (értelmesség), a szabadság, valamint az, hogy az ember társadalmi, közösségi, ugyanakkor egyedi, és mindig bizonyos kultúrában élő, istenkereső lény. Ezen szellemi jegyek összefüggnek az ember testi és lelki dimenzióival. Ugyanakkor e jegyek – s itt nem csak istenkereső (Gottsucher) lény mivoltára kell gondolni – az ember metafizikai irányultságát is jelzik. Ezek a lényegi jegyek egyben metafizikai állítások, feltételezések jogosultságát is alátámasztják. Aquinói Szt. Tamásnál a metafizikai állítások főként mintegy a filozófián kívülről (de részben a filozófiából is), a kinyilatkoztatásból eredeztethetőek. Vagyis a tamási filozófia előfeltételez egy metafizikai alapot. Stein szerint a metafizikai megalapozás, irányultság a filozófia (a fenomenológia) módszerével is feltárható. Így végső soron a tamási skolasztikus filozófia és a husserli fenomenológiát követő filozófia hasonló eredményre juthat.

Az etikának egy ilyen, fenomenológiai módszerrel feltárt és metafizikai irányultságú antropológiára kell épülni. Steinnél az etikai motiváció metafizikai alaptól indul ki, de ő ezt a metafizikai alapot nem előfeltételezte, hanem az előítéletmentes fenomenológiai lényeglátás eredményeként tárta fel, illetve találta meg. A metafizikai irányultságú személy fogalmából következően, az erkölcsi ítéletek létrehozásakor fontos szerepet játszó normatív elvárások és tartalmi ismérvek vallási jellegűek.

Természetesen a szigorúan vett husserli fenomenológia értelmében feltehetőek a következő kérdések:

⁴ „Die phänomenologische Methode ist ein Verfahren schärfster, in die Tiefe dringender Analyse eines gegebenen Materials.” (STEIN 1929, 330.)

⁵ „Die Übertragung der *Questiones de veritate* war für mich ein notwendiger Weg, um in die Gedankenwelt des hl. Thomas einzudringen.” (STEIN 1952, 7.)

Kormos József ■ Az erkölcsi motiváció megalapozhatóságáról és kérdéseiről Edith Stein filozófiájában

Lehet-e a fenomenológiával ötvözni egy metafizikai alapot feltételező filozófiát?

A kétféle eljárás (a skolasztikus és a fenomenológiai) valóban ugyanolyan eredményre vezet-e, vagyis a fenomenológiai módszer elvezethet-e olyan etikához, amelyben az etikai motiváció valójában az Istenre vezethető vissza?

A husserli értelemben fenomenológiát folytat-e Edith Stein egy ilyen jellegű antropológiára épülő etikai motiváció feltárása során?

IRODALOM

- HERBSTTRITH, Waltraud 1993. *Edith Stein*. Mainz, Matthias-Grünewald.
- HUSSERL, Edmund 1954. *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. (Husserliana, Bd. VI.). Haag, Martinus Nijhoff.
- RATH, Matthias 1993. Die Stellung Edith Steins im Psychologismusstreit. In Fetz, Reto Luzius – Rath, Matthias – Schulz, Peter (Hrsg.): *Studien zur Philosophie von Edith Stein. Internationales Edith Stein-Symposion, Eichstätt 1991*. (Phänomenologische Forschungen, 26–27.) Freiburg–München, Karl Alber.
- STEIN, Edith 1929. Husserls Phänomenologie und die Philosophie des hl. Thomas von Aquino. In *Festschrift Edmund Husserl zum 70. Geburtstag gewidmet*. (Ergänzungsband zum Jahrbuch für Philosophie und Phänomenologische Forschung.) Halle an der Saale, Max Niemeyer.
- STEIN, Edith 1952. *Des hl. Thomas von Aquino Untersuchungen über die Wahrheit*. Bd. III. Nauwelaerts–Herder, Louvain–Freiburg.
- STEIN, Edith 1994a. Der Aufbau der menschlichen Person. In *Edith Steins Werke*, Bd. XVI. Freiburg im Breisgau, Herder.
- STEIN, Edith 1994b. Was ist der Mensch? In *Edith Steins Werke*, Bd. XVII. Freiburg im Breisgau, Herder.
- STEIN, Edith 2001. *Bildung und Entfaltung der Individualität*. (Edith Stein Gesamtausgabe 16. Schriften zu Anthropologie und Pädagogik 4). Freiburg–Basel–Wien, Herder.
- WIMMER, Reiner 1990. *Vier jüdische Philosophinnen. Rosa Luxemburg, Simone Weil, Edith Stein, Hannah Arendt*. Tübingen, Attempo.

I november, 1995 / 30×80 cm